

MARXILAINEN VALTIOTEORIA JA POLITIIKAN TUTKIMUKSEN HISTORIAN DIALEKTINEN TARKASTELU ¹

Erkki Berndtson

Hegelin ja Marxin työn jatkamisen tulee olla inhimillisen ajattelun, tieteen ja tekniikan historian dialektista muokkausta.

— V. I. Lenin, Kootut teokset, osa 38, s. 116.

Marxilaisen yhteiskunta-analyysin kehittäminen nykyisten porvarillisten valtioiden toiminnan ja rakenteen käsitteellistämiseksi on kokenut voimakkaan renessanssin viimeisen kymmenen vuoden aikana. Valtioon kohdistunut tutkimus on kuitenkin lähtenyt liikkeelle hyvin erilaisista marxismien tulkinnoista ja nykyinen keskustelu porvarillisista valtioista paljastaa enemmän erimielisyyksiä kuin yhtenäisyyttä. »Marxismien kriisi»² esiintyy niin kapitalististen yhteiskuntamuodostumien työväenluokan poliittisen strategian sekavuudessa ja avuttomuudessa kuin marxilaisten tutkijoiden kyvyttömyydessä päästä konstruktiiiviseen keskusteluun toistensa kanssa.

Marxilaisen valtioteorian ja politiikan tutkimuksen erilaisiin tulkintoihin antavat osaltaan mahdollisuuden marxismien klassikoiden varsin niukat systemaattiset analyysit valtiosta. Historiallisen materialismin ohjelmassa esitetyt yleiset väitteet valtion synnystä ja asemasta yhteiskunnassa samoin kuin konkreettiset politiikka-analyysit (esim. Luokkataistelut Ranskassa, Brumairekuun 18:sta, Kansalaissota Ranskassa) on kyllä usein koettu esimerkeiksi joista on yritetty löytää yleisiä käsitteitä, myös nykypolitiikan analyysiin. Tällainen lähestymistapa on kuitenkin usein johtanut positivistiseen subsumptio-malliin, jossa käsitteitä ei olla nähty liikkuvina ja kehittyvinä. Toisaalta on esiintynyt voimakkaita väitteitä, ettei *Marxilla* edes ollut valtioteoriaa tai jos olikin, hän ei sitä eksplikoinut, vaan se on kaivettava esiin hänen kirjoituksistaan (ennen kaikkea Grundrissesta ja Pääomasta). Näin nousee esiin ainakin kolme toisiinsa liittyvää kysymystä:

- 1) Miten suhtautua marxismien klassikoiden kirjoituksiin politiikasta ja valtiosta?
- 2) Miten suorittaa konkreettista (empiiristä) tutkimusta porvarillisista valtioista ja politiikasta marxilaisista lähtökohdista?
- 3) Miten suhtautua porvarilliseen politiikan tutkimukseen ja sen tuottamaan tietoon politiikasta ja porvarillisista valtioista?

1. Valtion ja politiikan asema marxismin klassikoilla

Edellä jo todettu marxismin klassikoiden valtioteorian epäsystemaattisuus on polttavin itse Marxin kohdalla. Miten suhtautua Marxin nuoruuden kirjoituksiin, jotka kaikkein eksplisiittisimmin käsittelevät politiikkaa, mutta jotka on kirjoitettu toisaalta osin ennen Marxin ajattelun yleistä murrosta³ ja toisaalta ennen hänen varsinaista poliittisen taloustieteen kritiikkiään, jonka puitteissa vasta muotoutui marxilainen teoria kapitalistisesta tuotantotavasta?⁴

Niissä tulkinnoissa, joissa historiallista materialismia pidetään yleisenä yhteiskuntateoriana, ongelmaa ei juuri asetetakaan. Kuitenkin myös valtion johtoa koskevaa keskustelua on vaivannut omituinen ristiriitaisuus. Yhtäältä on viitattu Marxin suunnitelmiin poliittisen taloustieteen kritiikin ohjelmassa («valtio neljäntenä kirjana»⁵) ja korostettu valtion johtamista Pääomassa kehitettyjen muotomääritysten ja uusintamisprosessien kautta; toisaalta kuitenkin porvarillisen valtion yleistä käsitettä on määritetty lähtien Marxin *Hegel*-kriitistä (Hegelin oikeusfilosofian kritiikki, Juutalaiskysymyksestä, Saksalainen Ideologia), jossa Marxin käyttämä valtion käsite on olennaisesti erilainen kuin miksi se muotoutuu poliittisen taloustieteen kritiikissä.⁶ Myös Hegelin oikeusfilosofian kritiikin ja Saksalaisen Ideologian välillä on selviä eroja edellisen perustuksessa vielä feuerbachilaiseen materialismiin, joka vasta jälkimmäisessä muuttuu aktiiviseksi materialismiksi, valtion ja politiikan näkemiseksi historiallisina ilmiöinä.

Tavallaan avoiminta tapaa suhtautua ongelmaan edustaakin *Althusserin* ja *Poulantzasin* johtama traditio, joka pyrkii muokkaamaan marxilaisen valtioteorian käsitteet uudelleen käyttäen marxismin klassikoiden luomia käsitteitä ainoastaan apuna. Kuitenkin tällä tapaa on vaarana päätyä eräänlaiseen »ranskalaiseen ideologiaan» jos ei mitenkään reflektoida käsitteiden suhteita yhteiskunnalliseen muutokseen.

Määritettäessä vastausta asetettuun ongelmaan on syytä kysyä, missä mielessä marxismin klassikoilla saattoi yleensä olla valmis valtioteoria, ja toisaalta miten politiikan analyysi suhtautuu valtioteoriaan. Jos hyväksytään väite tieteen objektisidonnaisuudesta, voidaan väittää, ettei marxismin klassikoille juuri ollut mahdollista esittää valtiota teoreettisena kohteena, koska se heidän aikanaan ei ollut kehittynyt vielä omaa sisäistä automatiikkaa seuraavaksi yhteiskunnalliseksi järjestelmäksi.

Tällainen ratkaisu ei itse asiassa välttämättä sen enempää kaada kuin nostakaan kokonaan mitään tähän asti esiin tuoduista traditioista, vaikka juuri tieteen objektisidonnaisuuden hyväksyen on korostettava tarvetta muokata uudelleen marxismin klassikoiden luomia käsitteitä. Ei näet voida suoraan kieltää, etteivätkö klassikoiden käsitteet saattaisi olla myös muokkaamattomina hedelmällisiä konkreettisissa tutkimuksissa ja etteikö periaatteessa olisi mahdollista johtaa Marxin kirjoituksista ainakin joitain nykyaikaisiin porvarillisiin valtioihin liittyviä tendenssejä. Käsitteiden uudelleen muokkaus vaatii myös konkreet-

tista tutkimusta vanhojen käsitteiden avulla ja toisaalta valtion rajojen etsimistä pääoman uusintamisfunktioiden perusteella.

Tärkeämpää onkin tässä yhteydessä tehdä ero valtioteorian ja politiikan tutkimuksen välille. Marxille ja Engelsille politiikka oli luokkataisteluun liittyvä ilmiö. Kommunistisen Manifestin sanoin «jokainen luokkataistelu on poliittinen taistelu.» Tällöin politiikka on toimintaa joka pyrkii muuttamaan/säilyttämään yhteiskuntaa. Poliitiikka on aina tulemisen prosessissaan, kyseessä on luova toiminta, kuten *Karl Mannheim* asian ilmaisi aikanaan. Tällöin on tärkeää tehdä ero yhteiskunnan »rationalisoituun» ja »irrationaaliseen» sfääriin. Marxilaisen valtioteorian ja politiikan analyysinkin kannalta voidaan hyväksyä seuraava Mannheimin väite:

»Every social process may be divided into a rationalized sphere consisting of settled and routinized procedures in dealing with situations that recur in an orderly fashion, and the »irrational» by which it is surrounded... we are not dealing here with rigid, objective entities but with tendencies and strivings in a constant state of flux... the constellations of the interacting forces changes continuously... the observer himself does not stand outside the realm of the irrational, but is a participant in the conflict of forces. This participation inevitably binds him to a partisan view through his evaluations and interests.»⁷

Nyt voidaankin väittää, ettei Marxin, Engelsin ja Leninin aikana valtio ollut vielä muodostunut sellaiseksi »rationalisoiduksi» sfääriksi, mitä se nykyään on. Heille kysymys oli paljon tulemisen prosessissa olevasta luokkataistelusta, josta ei voitu esittääkään samanlaista teoreettista muodostelmaa kuin talouden (suppeassa mielessä) prosesseista (pääoma itseään lisäävänä arvona jonka lainalaisuudet kilpailu panee täytäntöön). Marxin varhaiskirjoituksissa valtio oli pelkästään valtiokoneisto, myöhemmässä tuotannossa se vuorostaan lähenei anglo-amerikkalaisen tradition laajempaa valtion käsitettä, joka määrittyi juuri politiikan ja vallan (suvereniteetin) kautta (vrt. edellä).

2. Marxilainen valtioteoria ja politiikan konkreettinen tutkimus

Edellä tehtiin ero valtioteoriaan ja politiikan tutkimukseen. Raja on tavaltaan häilyvä sillä »rationalisoidun» ja »irrationaalisen» sfäärin ero on myös häilyvä. Kummankin analyysin kehittäminen vaatii konkreettista tutkimusta, mutta eri lailla. Valtioteoria on edellytys kyvylle tehdä tieteellistä politiikkaa. Tieteellinen politiikka vaatii vuorostaan politiikan systemaattista analyysia, mutta ainoastaan yhteiskunnan pinnan tasolla. Tällainen analyysi on myös osa valtioteorian kehittämistä, mutta vain osa.⁸ Engels jo aikoinaan totesi varsin selvästi Marxista ja itsestään:

»Meidän historiankäsitteemme on kuitenkin ennen kaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipu, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamu-

dostumien olemassaolon ehdot ennen kuin niistä yritetään johtaa vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset ja uskonnolliset yms. katsomukset.»⁹

Tässä mielessä historiallinen materialismi on ohjelma ja tutkimuksen lähtökohta. Todellisuuden kuvauksen mukana itsenäinen filosofia menettää asemansa ja sen tilalle voi tulla korkeintaan yhteenvedo niistä yleisimmistä tuloksista jotka voidaan abstrahoida historiallisen kehityksen tarkastelusta, jolloin irrallaan todellisesta historiasta näillä abstraktioilla ei ole itsessään juuri arvoa.¹⁰ Marx esitti lähtökohdat konkreettiselle tutkimukselle juuri näiden yleisempien abstraktioiden muodossa, joiden avulla todellista historiallista kehitystä täytyy hahmottaa. Nämä abstraktiot ovat sellaisia, jotka esittävät kaikille yhteiskunnille välttämättömiä ehtoja ja edellytyksiä, joita ilman yhteiskuntaa ja ihmisen elämänprosessia ei voi olla olemassa. Tällöin lähdetään liikkeelle kaikkein yksinkertaisemmista tosiasioista. Ihmisten täytyy olla mahdollista elää tehdäkseen historiaa. Ihmiset jotka tuottavat päivittäin oman elämänsä edellytykset tuottavat myös muita ihmisiä. Tietoisuus samoin kuin siihen liittyvä kieli, syntyy ihmisten välisestä kanssakäymisestä. Historiallisen kehityksen tuloksena ihmisten teot alkavat hallita heitä. Syntyy toinen luonto, jossa hallinta laajenee historian kuluessa perheestä valtioon.

Historiallinen materialismi ohjaa konkreettista tutkimusta, toisaalta konkreettisen tutkimuksen avulla ei voida yksinään päästä sisään »rationalisoituneiden» prosessien tarkasteluun. Apuna tarvitaan myös ajatusmuotojen analyysia. Engels kirjoitti aikanaan Marxin metodista:

»Marxin kansantaloustieteen arvostelun perustana olevan menetelmän kehittäminen ei mielestäni merkitykseltään juuri jää jälkeen materialistisesta peruskatsomuksesta. Kun menetelmä oli saavutettu oli taloustieteen arvostelussa vieläkin valittavana kaksi tapaa: historiallinen ja looginen. Koska kehitys kulkee historiassa kuten sen kirjallisessa heijastumassakin suurin piirtein yksinkertaisimmista suhteista monimutkaisempiin, tarjoutui kansantaloustieteen kirjallisuus-historiallisesta kehityksestä luonnollinen johtolanka arvostelun lähtökohdaksi. Taloudelliset käsitteet ilmenivät näin suurin piirtein samassa järjestyksessä kuin loogisessa kehityksessä. Näennäisesti tällä muodolla olisi se etu, että se on selvempi, koska siinä seurataan *todellista* kehitystä, mutta itse asiassa esitys tulisi näin korkeintaan helpottajuisemmaksi. Historia etenee usein hyppäyksin ja polvekkein ja sitä on seurattava kaikkialle ja näin kerääntyy sekä runsaasti toisarvoista aineistoa että joudutaan usein katkaisemaan ajatuskulku. Sitä paitsi ei taloustieteen historiaa voida kirjoittaa ilman porvarillisen yhteiskunnan historiaa, ja kaikkien esitöiden puuttuessa tulisi urakasta loputon. Looginen käsittelytapa oli siis ainoa sopiva. Todellisuudessa se ei kuitenkaan merkitse mitään muuta kuin historiallista käsittelytapaa, josta on poistettu historiallinen muoto ja häiritsevät satunnaisuudet.»¹¹

Looginen käsittelytapa tässä ilmenee Marxin suorittamassa poliittisen taloustieteen kritiikissä, jonka avulla Marx loi kapitalistisen yhteiskuntamuodon teoriasaan. Kysymys suhtautumisesta porvarillisen politiikan tutkimuksen tuotamiin tuloksiin aktualisoituu tämän näkemyksen valossa uudella tavalla sillä

jos materialistinen näkökanta otetaan vakavasti, niin porvarilliseen valtioon ja sen prosesseihin ei ole mahdollista päästä käsiksi, käymättä sinne läpi tämän yhteiskunnan itsensä tuottamien käsitteiden.¹²

3. Marxilainen valtioteoria ja porvarillinen politiikan tutkimus

Suhtautumisessa porvarilliseen politiikan tutkimukseen on jälleen nähtävissä erilaisia näkökantoja eri marxismin traditioissa. Nämä näkemyserot heijastelevat niitä yleisiä erimielisyyksiä marxismista, joihin edellä on jo viitattu. Siten ei olekaan ihme, että esim. marxilais-leniniläisessä traditiossa porvarillinen politiikan tutkimus on nähty joko porvariston ideologisenä aseena työväenluokkaa ja sosialistisia maita vastaan (jonka avulla pyritään legitimoimaan porvariston valta)¹³ tai sitten sosialististen maiden omien poliittisten järjestelmien tutkimukseen on »marxilaisen» kritiikin alla salakuljetettu porvarillisen politiikan tutkimuksen keskeisiä kysymyksenasetteluja.¹⁴ Toisaalta on kritisoitu porvarillista politiikan tutkimusta epähistoriallisuudesta ja luokka-aspektin unohtamisesta, toisaalta omaksuttu kuitenkin sen käsitteet lähes sellaisinaan.¹⁵

Valtion johto-keskustelussa on esiintynyt sen sijaan tässä kirjoituksessa esiin tuotua pyrkimystä etsiä porvarillisesta politiikan tutkimuksesta apua marxilaiselle valtioteorialle. *Bernhard Blanke, Ulrich Jürgens* ja *Hans Kastendiek* ovat todenneet:

»If, on the contrary, one tries to discover the 'principal conditions' of the bourgeois state which appear also in bourgeois theory as central problems, then one finds universally a 'bipolar focus' around which bourgeois thinking about the state has revolved since the classics of political theory: *state authority* (sovereignty, executive, state apparatus, etc.) on the one hand and right or law on the other (laws, legislation and 'parliamentarism', application of the law by the judiciary, etc.). Of importance for our work was the observation that reflections on state power and law in bourgeois theory (and ideology) are shaped to a considerable extent by the problem of the legitimation of political rule, and that the analysis of the functional interrelation between state power, law and society is distorted precisely by the fact that the separation of politics and economics enters into all these theories as the undiscussed basic assumption. Only with the emergence of the phenomenon commonly referred to as 'state interventionism' does the economy again become a problem (above all as an *external* problem of 'state planning') also for bourgeois state theory, which, however, is unable to explain the functional 'restrictions' or 'interdependencies.'»¹⁶

Blankelle, Jürgensille ja Kastendiekille porvarillinen politiikan tutkimus antaa selvästi viitteitä porvarillisen valtion toiminnan kannalta tärkeistä ongelmista. Koska he eivät kuitenkaan sido analyysiaan historialliseen analyysiin, heidän käsityksensä porvarillisen valtion perustendensseistä jää osittain sekavaksi.¹⁷ Samanlaisen ongelman eteen joutuu myös Nicos Poulantzas, joka althusseriläisen symptomaalisen lukemisen ohjelman kautta paneutuu marxilaista valtioteoriaa luodessaan yhtä hyvin marxismin klassikoihin, työväenliikkeen poliittisiin teksteihin kuin nykyaikaiseen politiikan tutkimukseenkin.¹⁸ Ei voi

näet välttää huomiota, että Poulantzasille porvarillisen politiikan tutkimuksen tarjoama apu on suhteellisen sattumanvaraista.

Seuraavassa ehdotetaan porvarillisen politiikan tutkimuksen lukutapaa, joka pyrkii välttämään kaikkia edellä mainittuja yksipuolisuuksia samalla kun se pyrkii ottamaan huomioon eri traditioiden positiivisen kontribuution marxilaisen valtioteorian luomiseen. Liikkeelle voidaan lähteä seuraavasta heuristisesta hahmotelmasta:

Kaavio vaatinee selityksensä. Kuvattaessa jotain määrättyä yhteiskunta-muodostumaa, se on pakko esittää tietynä rakenteena (kapitalistinen tuotantotapa, porvarillinen valtio/riippuen siitä kummasta suunnasta asiaa tarkastelee. Nämä ovat kuitenkin pelkästään teoreettisia konstruktioita, abstraktis-formaalisia käsitteitä.¹⁹ Konkreettinen (reaalinen) käsite sen sijaan on juuri yhteiskuntamuodostuman käsite, jonka konkreettisia toimijoita ovat viime kädessä yksityiset ihmiset.²⁰ Poliittinen kehitys, valtiokoneistojen kehitys jne. onkin nähtävä konkreettisten yksilöiden, ryhmien, organisaatioiden toiminnan tuloksena (historiallinen yhteys). Valtion tehtäviä ei tällöin voida erottaa konkreettisesti historiallisesta analyysistä, mikä ei tietenkään kiellä sitä tosiasiaa, että yhteiskunnallisten subjektien toimintaa leimaa aina pääoma yhteiskunnallisena prosessina (pääoma subjektiviteettina, luokat teoreettisina käsitteinä).

Kuitenkin kapitalistisen tuotantotavan ja porvarillisen valtion välillä on myös looginen (funktionaalinen) yhteys, jolloin tuotantotapa vaatii tietynlaista poliittista muotoa. Teoreettisesti tämä poliittinen muoto voi kuitenkin esiintyä pelkästään ajatusmuotona. Se syntyy yhteiskunnallisesta perustasta ja itse asiassa usein vaikuttaa ratkaisevasti yhdessä reaali-historiallisten prosessien kanssa valtiokoneistojen ja valtion tehtävien kehitykseen, mutta toisaalta sitä ei ole olemassa kuin »fiktiona».²¹ Ajatusmuotojen analyysi tulee juuri tältä kannalta tärkeäksi, niiden avulla voidaan rekonstruoida niitä tendenssejä, joita

on olemassa »kätkettynä« tuotantotapaan, jolloin nämä ajatusmuodot tarjoavat puolestaan juuri avaimen konkreettiseen tutkimukseen.

Tutkimus on luonnollisesti kiinni tietyissä ryhmissä/organisaatioissa/valtiokoneistossa ja nämä konkreettiset siteet luonnollisesti myös vaikuttavat tietyllä tavalla ajatusmuotoihin. Kaaviossa ei ole kuitenkaan esitetty tätä yhteyttä, vaan se on otettu annettuna historiallisena tosiasiana. Sen sijaan kaaviossa esitettyyn ajatusmuotoon sisällytetyt yleiset historialliset abstraktiot ovat ajatusmuotojen kannalta tärkeitä. Historiallinen kehitys ja kaikille yhteiskunnille välttämättömät prosessit luovat ne objektiiviset perusteet, joille yhteiskuntatieteet muovautuvat (tuotanto/työ/taloustiede, interaktio/kieli/sosiologia, hallinta/valta/valtio-oppi). Siten valtio-oppi voi ilmaantua vasta silloin kun yhteiskunnallinen työnjako on edennyt valtioon. Tähän ongelmaan palataan tarkemmin kirjoituksen lopussa.

Porvarilliseen valtioon käsiksi pääsemiseen tarvitsemme siis ajatusmuotojen analyysia, joka on tavallaan »valtion johtamista» (ei kuitenkaan perinteellisessä mielessä). Samalla tarvitsemme konkreettista historiallista analyysia poliittisesta taistelusta ja valtiokoneistojen kehityksestä (tässä tarjoavat apuaan esim. valtiomonopolistisen kapitalismin teorian puitteissa suoritettut konkreettiset analyysit kapitalistisesta valtiosta), joka tarjoaa eräänlaiset yhteiskunnalliset reunaehdot ajatusmuodoille. Lähtökohtana on Althusserin symptomaalisen lukemisen ohjelma, joka kaikessa epämääräisyydessään (analogia Freudin psykoanalyysiin) on kuitenkin tieteen tutkimuksen kannalta ainoa mahdollinen. Keksimisen logiikalle on vaikea löytää tarkkoja sääntöjä. Siinä mielessä tieteen epistemologiset murrokset ovat aina jossain määrin sattumanvaraisia. Pitkällä tähtäimellä ja korkealla abstraktiotasolla voidaan esittää joitain yleisiä aikakauden ajatusmuotoja kuvaavia yleistyksiä, mutta mitä konkreettisempiin ongelmiin ja tarkempaan tieteenanalyysiin mennään, sitä enemmän täytyy teoreettisen työn korvata puhdasta historiallisen materialismin ohjelmaa.²²

On huomattava, että tällainen tutkimusasetelma ei ole mikään ideologiakriittinen ohjelma, jossa pyritään etsimään ideologisten muotojen konstituutioyhteys.²³ Tämä siitä syystä, että yhteiskunnallisten ristiriitojen avulla ei päästä kovin pitkälle ajatusmuotojen paikallistamisessa. Tällainen ohjelma vaatisi niin pitkälle menevää historiallista ohjelmaa, että se olisi käytännössä mahdoton (vrt. Engelsin lausunto edellä).²⁴ Marx ei itsekään koskaan noudata tällaista ideologiakriittistä ohjelmaa, vaan rekonstruoi poliittinen taloustiede lähtökohtanaan teorian kapitalistisesta tuotantotavasta. Yhteiskunnallista konstituutioyhteyttä ei juuri ole olemassa Pääoman missään kohdassa.²⁵ Tässä mielessä on pyrittävä luomaan porvarillisen politiikan tutkimuksen kautta myös marxilainen valtioteoria.

4. Poliittisen muodon ja valtion funktioiden välisestä yhteydestä

Koska poliittinen muoto on teoreettisesti olemassa pelkästään ajatusmuotona, merkitsee se sitä, että poliittisesta muodosta ei voida koskaan johtaa suoraan

valtion funktioita, eikä toisaalta valtion funktioista voida johtaa suoraan poliittista muotoa. Muotoa voidaan käyttää apuna analysoitaessa valtion suorittamia tehtäviä tai tehtäviä apuna määritettäessä valtion muotoa, mutta nämä kaksi problematiikkaa ovat osittain eri asioita. Tarvitaan sekä ajatusmuotojen analyysia että historiallista analyysia.

Kuten mm. *Joachim Hirsch* on todennut valtion johto-keskustelusta:

»Beyond these general determinations, nothing more can be said on this level of analysis about the functions of the bourgeois state. To that extent the general »derivation of form« cannot go beyond trivialities. To go beyond this would require an analysis of the concrete historical development of the capitalist reproduction process and of the changing conditions of capital valorization and class relations. It would be wrong, however, to reduce this to a matter of crass empiricism and historiography. On the contrary, it is necessary to develop a theoretical and conceptual framework for the analysis of the process of capitalist development. In other words, an analysis of the concrete mode of appearance of the bourgeois state and its changing functions is only possible on the basis of a theory of the capitalist process of accumulation and crisis.»²⁶

Tässä mielessä voidaan väittää, että juuri porvarillisen politiikan tutkimuksen dialektisesta muokkauksesta löytyisi teoreettinen lähestymistapa historialliseen analyysiin.²⁷

5. Porvarillisen politiikan tutkimuksen historian dialektisesta tarkastelusta

Edellä esitetty ohjelma antaa mahdollisuuden tarkastella myös politiikan tutkimuksen muotoutumista autonomiseksi tieteenalaksi. Tätä prosessia on tarkasteltava suhteessa sosiologiaan, mikä edellä esitetyn valossa on tavallaan aivan luonnollista. Tieteenhistoriallisessa työssään »Science, Class and Society» *Göran Therborn* väittää, että sosiologia syntyi Ranskan suuren vallankumouksen jälkeen pääasiallisesti politiikan tutkimuksena.²⁸ Sosiologinen käsitteistö ja tapa tarkastella maailmaa ei kuulunut valistuksen aatemaailmaan; vasta Ranskan vallankumouksen yhteiskunnallinen mullistus nosti esiin sosiologian. Oli löydettävä perustelut uudelle poliittiselle muodolle. Ennen sosiologiaa oli Therbornin mukaan ollut olemassa lähinnä kaksi erikoistunutta yhteiskunnan tutkimuksen suuntausta, poliittinen taloustiede ja politiikan teoria. On mielenkiintoista, että *August Comte*, tuo sosiologian käsitteen »keksijä», pyrki kehittämään ennen kaikkea politiikan positiivista tiedettä. Hän saattoi kirjoituksissaan käyttää samaa tarkoittavassa mielessä käsitteitä »yhteiskuntatiede», »sosiologia», »poliittinen filosofia» ja »politiikan tutkimus». Therborn päättelee sitten, että »politiikan teoria näyttää olevan se intellektuaalinen tausta, jota vasten sosiologian vaadetta edustaa uutta tiedettä yhteiskunnasta pitää analysoida.»²⁹ Tärkeäksi sosiologian esi-isäksi muodostui tällöin *Montesquieu*, jonka vaikutus *Saint-Simoniin* ja Comteen ja myöhemmin *Durkheimiin* on ollut huomattava. Tästä taustasta sosiologian varsinaiseksi tutkimuskohteeksi muotoutui vähitellen arvojen ja normien maailma, joka oli kritiikkiä ennen kaikkea poliittisen taloustieteen käsitteistöä vastaan.

Poliittisen taloustieteen hajotessa syntyi toisaalta taloustiede ja toisaalta sosiologia politiikan tutkimuksena. Samaan aikaan yhteiskunnallinen kehitys synnytti myös konkreettisiin ongelmiin paneutuvan valtiosääntötutkimuksen joka yhdessä vanhasta politiikan teoriasta jäljelle jääneen normatiivisen osan (opit »hyvästä valtiosta», »poliittinen filosofia») kanssa muodosti tämän epäpyhän allianssin muodossa valtio-opin omana tieteenalanaan.³⁰

Kun poliittinen taloustiede ja toisaalta myös politiikan teoria olivat kokonaisyhteiskuntatieteitä, on kapitalismin kehitys hajottanut nämä erillisiksi yhteiskuntatieteiksi (joilla on edellä mainittu objektiivinen perustansa). Marxilaisen teorian kannalta on otettava huomioon tämä eriytymisprosessi ja tavaltaan pyrittävä uudelleen integroimaan yhteiskuntatiede yhdeksi kokonaisuudeksi. Tämä vaatii, että eri tieteenaloilla (valtio-opissa, sosiologiassa, kansantaloustieteessä) suoritetaan perusteellista tietehistoriallista tutkimusta, joka ei pitäydy pelkästään muutamaa klassikoihin, vaan pyrkii rekonstruoimaan ajatusmuodot käyttäen apunaan niin näitä klassikoita kuin myös alan institutionaalista ja substantiaalista kehitystä. Tällöin päähuomio on kiinnitettävä ennen kaikkea johtaviin kapitalistisiin maihin, sillä mitä periferisempien maiden tutkimusta tarkastellaan, sitä monimutkaisemmaksi ja sattumanvaraisemmaksi tutkimuksen kehitykseen vaikuttavat syyt käyvät.

Näin tehden on mahdollisuus historiallistaa sekä tieteeseen että yhteiskuntaan liittyvät ongelmat. Edellä esitetty Blanken, Jürgensin ja Kastendiekin luonnehdinta porvarillisen politiikan tutkimuksen keskeisistä tutkimusalueista ja -kohteista on siinä suhteessa juuri epämääräinen, ettei se pysty erottelemaan milloin kysymykset suvereniteetista, vallasta, legitimaatiosta, valtiointerventionismista jne. nousevat esiin ja miten ne eri aikoina suhtautuvat toisiinsa. Vastavuoroisesti, jos ei pystytä esittämään erilaisia ajatusmuotoja historiallisesti, on vaikea sanoa mitään niistä perustavanlaatuisista tendensseistä ja muutoksista joita porvarillisissa valtioissa on tapahtunut viimeisen sadan vuoden aikana. Tämä kysymys ei ole vähäisin työväenluokan poliittisen strategian kannalta.

VIITTEET

¹ Kirjoitus on korjattu versio Turussa 12. 4. 1980 pitämästäni esitelmästä (seminaari modernista valtioteoreettisesta tutkimuksesta). Sittenmin olen käsitellyt aihetta myös Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen lisensiaattiseminaarissa pitämässäni alustuksessa 9. 10. 1980.

² »Marxismin kriisi»-käsitteen eräs esittäjä tämän esityksen mielessä on viime aikoina ollut Louis Althusser. Ks. tarkemmin esim. Elmar Altvater and Otto Kallscheuer, *Socialist Politics and the 'Crisis of Marxism'*, vuosikirjassa Ralph Miliband and John Saville (eds.), *The Socialist Register* 1979.

³ Ks. esim. Louis Althusser, *For Marx*, New York 1970.

⁴ Ks. esim. Hans-Jørgen Schantz, Antikritiikki. Pääomalogiikan kritiikin tarkastelua, *Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto*, Käännöksiä N:o 1/1979.

5 Marxin suunnitelmista ks. esim. Karl Marx, kirje Ferdinand Lassallelle 22. 2. 1858, teoksessa Marx-Engels, *Kirjeitä*, Moskova 1976, s. 101.

6 Bernhard Blanke, Ulrich Jürgens and Hans Kastendiek, On the Current Marxist Discussion on the Analysis of Form and Function of the Bourgeois State, teoksessa John Holloway and Sol Picciotto (eds.), *State and Capital. A Marxist Debate*, London 1978, s. 116. Ks. myös Sakari Hännisen artikkeli tässä lehdessä.

7 Karl Mannheim, *Ideology and Utopia*, London 1966, s. 101—103.

8 Tässä mielessä voidaan kritisoida niitä yrityksiä jotka pyrkivät muodostamaan teoriaa politiikasta. Tällaisesta yrityksestä ks. esim. Göran Therborn, *Enterprises, Markets, and States. A First, Modest Contribution to a General Theory of Capitalist Politics*, esitelmä IPSA:n maailman kongressissa Moskovassa 12.—18. 8. 1979.

9 Friedrich Engels, Kirje Conrad Schmidille 5. 8. 1890, teoksessa Marx—Engels, *mt.*, s. 427.

10 Karl Marx, The German Ideology, teoksessa Loyd D. Easton and Kurt H. Guddat (eds.), *Writings of the young Marx on Philosophy and Society*, New York 1967, s. 415—416.

11 Friedrich Engels, Karl Marx: »Zur Kritik der Politischen Ökonomie». Ensimmäinen nide, Berliini, Franz Duncker, 1859, teoksessa Karl Marx: *Kansantaloustieteen arvostelua*, Pori 1970, s. 225—226.

12 Tätä on Suomessa korostanut esim. Arto Noro. Ks. Arto Noro, Tarkasteluja sosiologian ja ekonomiakritiikin suhteista, *Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia* No. 216. 1978.

13 Esimerkkeinä tällaisista tutkimuksista, ks. W. J. Gulijew—B. P. Löwe—K.-H. Röder, *Bürgerliches politisches System und Systemtheorie. Widersprüche und Tendenzen*, Berlin (DDR) 1978, B. A. Schabad, *Die Politische Philosophie des gegenwärtigen Imperialismus. Zur Kritik der anti-kommunistischen Grundkonzeptionen*, Berlin (DDR) 1970, W. G. Kalenski—R. Mocek—B. P. Löwe, *Politologie in den USA. Zur Kritik imperialistischer Machtkonzeptionen*, Berlin (DDR) 1971, B. P. Löwe, *Politologie und political science in den USA*, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 6/1974 ja Eberhard Fromm and Kurt Sokolowski, Zum Platz des Pluralismus in der gegenwärtigen bürgerlichen Ideologie, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 8/1975.

14 Ks. esim. Fjodor Burlatskin teosta *Nykyajan valtio ja politiikka*, Moskova 1978.

15 Tällaisesta »kriitikistä» esimerkkinä, ks. Jerzy J. Wiatr, »The Civic Culture» — A Marxist Reassessment, *Polish Round Table*, Yearbook 1978.

16 Blanke, Jürgens and Kastendiek, *ma.*, s. 109.

17 Blanke, Jürgens ja Kastendiek kyllä vaativat historiallista analyysia, mutta heillä ei ole käsitystä porvarillisen politiikan tutkimuksen suomista mahdollisuuksista juuri »muotoanalyysin» kannalta, vaan he pyrkivät johtamaan valtion pääoman liikelaesta. Ks. *ema.*, s. 119.

18 Nicos Poulantzas, *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping 1970, s. 16.

19 Käsitteistä ks. tarkemmin *emt.*, s. 11—14.

20 Tällöin on luonnollisesti pidettävä erillään kaksi Marxin tapaa tarkastella konkreettisia yksilöitä. Pääoman luonnenaamioiden tarkastelu ja toisaalta historiallisen materialismin tapa tarkastella konkreettisia yksilöitä. Viime mainitusta selvin esimerkki on Saksalaisessa Ideologiassa esitetyt vaatimukset »tutkia yksilöitä sellaisina kuin he todellisuudessa ovat». Ks. tarkemmin Marx, *mt.*, s. 413—414.

21 Ks. tarkemmin Karl Marx, *Critique of the Gotha Program*, Moscow 1976, s. 25—26.

22 »... Materialistisen historiankäsitelmän mukaan historiankulkua määrää viime kädessä todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei ole Marx enkä minäkään koskaan väittänyt. Jos väaristetään asettamus sanomalla taloudellinen tekijä ainoaksi määrääväksi, niin se muutetaan sisällyttömäksi, abstraktiseksi, järjettömäksi korulauseeksi. Taloudelliset olosuhteet ovat perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja etenkin niiden *muodon* määräävät usein myös erilaiset tekijät:

luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka yhteenotossa voittanut luokka säätää jms., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa, poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teorit, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Kaikki nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa, jossa väistämätön taloudellinen edistys raivaa loppujen lopuksi tiensä lukemattomien sattumien kautta (ts. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan olisi helpompaa soveltaa teoriaa mihin historian kauteen tahansa kuin ratkaista yksinkertainen ensimmäisen asteen yhtälö.», Friedrich Engels, Kirje Joseph Blochille 21.(—22.). 9. 1890, teoksessa Marx—Engels, *mt.*, s. 429—430. Althusserin symptomaalisen lukemisen ohjelmasta ks. tarkemmin, Louis Althusser, Om det teoretiska arbetet-svårigheter och resurser, *Häftan för Kritiska Studier* 4/1968.

²³ Tällaisesta ohjelmasta ks. esim. Pasi Falk ja Arto Noro, Om förutsättningarna att utforska sociologins historia, *Sociologia* 2/1977.

²⁴ On näet otettava huomioon, että yksityisten tutkijoiden esitykset »heijastavat» usein vain yhteiskunnallisen kehityksen joitain puolia. Ks. tarkemmin ongelmasta, Karl Marx, *Grundrisse. Foundations of the Critique of Political Economy* (Rough Draft), Harmondsworth 1973, s. 106. Ks. myös Jukka Gronow, Materialistinen historiankäsitely ja klassinen poliittinen taloustiede, teoksessa Tuomas Takala (toim.), Keskustelua »pääomalogiikasta» ja kapitalismin tutkimisesta, *Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos*, sarja B: 27, s. 37—38, jossa Gronow toteaa ideologiakritiikin ohjelman johtavan positiivisen historiatieteen ohjelmaan.

²⁵ Vrt. Marc Linder, *Reification and the Consciousness of the Critics of Political Economy. Studies in the Development of Marx' Theory of Value*, Copenhagen 1975, s. 3—4.

²⁶ Joachim Hirsch, *The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of a Theory of the Bourgeois State*, teoksessa Holloway and Picciotto (eds.), *mt.*, s. 66.

²⁷ Myöhemmissä kirjoituksissaan Hirsch on kääntynyt apua etsiessään enemmän mm. Althusserin ja Poulantzasin luomiin käsitteisiin. Ks. Joachim Hirsch, *Bemerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des bürgerlichen Staates, Gesellschaft, Beiträge zur Marxchen Theorie* 8, Frankfurt am Main 1976.

²⁸ Göran Therborn, *Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism*, Göteborg 1974, s. 89—97.

²⁹ *Emt.*, s. 96.

³⁰ Vrt. Scott Greer, *Sociology and Political Science*, teoksessa Seymour Martin Lipset (ed.), *Politics and the Social Sciences*, New York 1969, s. 52.